

آیا ملحد عقلانی تر از مؤمن است؟

احمد عبدالعزیز | ترجمه: شهاب الدین امیرزاده شمس

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟

در اغلب موارد، زمانی که بحثی میان «مؤمن» و «ملحد یا بی‌دین» رخ می‌دهد، ملحد یا بی‌دین همواره تلاش می‌کند خود را به عنوان فردی عقلانی و منطقی نشان دهد که دلایل را همان‌گونه که هستند دنبال می‌کند و از جزم‌اندیشی، تعصبات، انواع اندیشه غیرعقلانی و عواطف فاصله می‌گیرد. سپس تلاش می‌کند مؤمن را به عنوان فردی جزم‌اندیش معرفی کند که به دین خود متعصب است و ایمانش تنها بر پایه احساسات و تمایل شخصی او به وجود خدا و زندگی پس از مرگ استوار است. اما...

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟

در ابتدا باید بدانیم که ما همگی انسانیم، مؤمن باشیم یا ملحد، خدا باور یا هندو، همه در نهایت انسانیم و هر انسانی در جزم‌اندیشی و جانبداری و شکل‌های گوناگون تفکر غیر عقلانی افتاده و تحت تأثیر احساسات قرار می‌گیرد، همانگونه که بسیاری از پژوهش‌های روانشناسی این را نشان می‌دهد. زیرا - ساده بگویم - این طبیعت ماست.

بنابراین، وقتی ملحد یا بی‌دین به تو می‌گوید که تصمیم‌هایش را تنها بر پایهٔ عقلانیت می‌گیرد، ذهنی باز دارد، جزم‌اندیش نیست و از احساسات تأثیر نمی‌پذیرد، گویی که می‌خواهد تو را قانع کند که انسان نیست!

برای توضیح این موضوع: به عنوان مثال شخص مؤمن شاید از نابودی بعد از مرگ می‌ترسد و این ترس چه بسا یکی از اسباب ایمان آوردن او به وجود الله متعال باشد و قطعا این یک سبب عقلانی برای ایمان نیست بلکه سببی احساسی است که شخص مؤمن را نسبت به ایدهٔ وجود خدا متعصب‌تر می‌کند و اگر دلیلی ارائه شود که وجود خداوند را مورد تردید قرار دهد، همین

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟

دلیل احساسی ممکن است باعث شود مؤمن، به شکلی جزم‌اندیشانه، این دلیل را بدون بررسی رد کند.

اما ملحد، در اینجا، یا در تلاش است مؤمن را فریب دهد، یا در واقع خود را گمراه کند که مسئله تنها در همین نقطه به پایان می‌رسد. اما حقیقت کاملاً برعکس است. به عبارت دیگر، ملحد نیز ممکن است، به‌طور مشابه، از ایده وجود زندگی پس از مرگ و تحمل مجازاتی طولانی‌مدت بترسد. همین دلیل عاطفی می‌تواند او را نسبت به ایده وجود زندگی پس از مرگ متعصب کند. اگر دلیلی برای اثبات وجود زندگی پس از مرگ به او ارائه شود، ممکن است او نیز به شکلی جزم‌اندیشانه یا با فرار از بحث، آن دلیل را رد کند، چراکه او نیز از این ایده وحشت دارد.

اما یقیناً ایمان مؤمن تنها بر پایه عواطف، تعصبات و جزم‌اندیشی نیست. مؤمنان در طول تاریخ دلایل منطقی و عقلانی فراوانی برای اثبات وجود خدا ارائه کرده‌اند، از جمله: برهان علیت و امتناع تسلسل علی نامتناهی، برهان طراحی و تنظیم دقیق طبیعت، و یا استدلال‌هایی که از آگاهی یا عقل انسانی

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟

برای اثبات وجود جهانی فراتر از ماده استفاده می‌کنند، مانند: برهان معرفت،
براهین اخلاقی، برهان وجودی (مانند استدلال آنسلم و گودل)، برهان فطری
بودن دین، و بسیاری براهین دیگر.

به همین ترتیب، الحاد ملحد نیز صرفاً بر پایهٔ عواطف و تعصبات بنا نشده
است. ملحدان نیز ایرادها و اعتراضات منطقی و عقلانی به این براهین وارد
کرده‌اند، و این جدل میان مؤمنان و ملحدان همچنان ادامه دارد. هر دو طرف
استدلالاتی مطرح می‌کنند: مؤمنان به اعتراضات پاسخ می‌دهند، و
سپس ملحدان به پاسخ‌های آنان پاسخ می‌گویند، و این روند به همین شکل
ادامه می‌یابد. هر طرف ادعا می‌کند که رویکرد او عقلانی است و دیگری را
غیرعقلانی می‌داند.

در حقیقت، ایمان ترکیبی از عقلانیت و مقداری عواطف و تعصبات است، اما
الحاد یا بی‌دینی نیز چنین است؛ چراکه تعصبات، تأثیر عواطف و جزم‌اندیشی
بخشی از سرشت هر انسانی است. بنابراین، ادعای اینکه ملحد تنها بر پایهٔ

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟ |

عقلانیت محض به الحاد رسیده و مؤمن ایمان خود را صرفاً بر عواطف و تعصبات استوار ساخته است، چیزی جز فریب نیست.

پژوهش‌های روان‌شناسی چه می‌گویند؟ مطالعات روان‌شناسی آنچه را که در بالا ذکر شد، تأیید می‌کند:

عاطفه و تعصب در میان غیرمؤمنان:

مطالعات متعددی که بر نمونه‌هایی از صدها نفر انجام شده است - از جمله دانشجویان دانشگاه، نجات‌یافتگان از بیماری سرطان، و اعضای خانواده‌هایی که تحت فشارهای روانی مختلف قرار گرفته بودند - نشان داده است که عوامل عاطفی مانند: خشم از خدا، یا اندوه شدید به دلیل احساس اینکه خدا ظالم است، یا اینکه خدا آن‌ها را رها کرده و دیگر به آن‌ها اهمیت نمی‌دهد یا حتی به آن‌ها بدی کرده است، از دلایل مهمی بوده‌اند که باعث عدم ایمان برخی از این افراد شده‌اند.

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟^۱

این یافته‌ها نشان می‌دهد که دلایل عاطفی می‌توانند نقشی اساسی در شکل‌گیری یا ترک باورهای دینی داشته باشند.^۲

مطمئناً، دلایل عاطفی که ممکن است فردی را به عدم ایمان سوق دهند، متنوع و بسته به فرد متفاوت است و محدود به مسئله شر نیست.

به عنوان مثال، فیلسوف ملحد تامس نیگل در کتابش «کلمه آخر»^۳ می‌گوید که «او تنها به وجود خدا ایمان ندارد، بلکه از اعماق قلب خود می‌خواهد که خدایی وجود نداشته باشد، و این غیرعقلانی است که امیدهای فرد بر اعتقاداتش تأثیر بگذارد». در اینجا، او شخصاً تمایلی به وجود خدا ندارد، و این یک دلیل عاطفی است که می‌تواند او را علیه دین متعصب کند.

همچنین، کیهان‌شناس ملحد شان کارول در کتابش «تصویر بزرگ»^۴ اشاره می‌کند که «تعصبات در هر دو طرف وجود دارد؛ مؤمن از این که خدا به او

¹ <https://psycnet.apa.org/record/2010-26912-003>

² <https://psycnet.apa.org/record/2016-13467-001>

³ The Last Word, Thomas Nagel, Oxford University Press, page 130-131

⁴ Sean M. Carroll, The Big Picture: On the Origins of Life, Meaning, and the Universe Itself, Reprint ed. (New York: Dutton, 2017), 149 (<https://bit.ly/3clNPdi>).

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟ |

اهمیت می‌دهد و برای او دستوراتی برای زندگی تعیین می‌کند، آسوده‌خاطر است و به همین دلیل به وجود خدا گرایش دارد، ولی او اعتراف می‌کند که شخصاً از این که خدایی وجود داشته باشد که به او بگوید چه کاری انجام دهد و چه کاری نکند، خوشش نمی‌آید و تمایل دارد خود رفتار و ارزش‌های زندگی‌اش را تعیین کند. این ممکن است باعث شود که او علیه دین تعصب پیدا کند».

بنابراین، همان‌طور که مشاهده می‌شود، ملحدان نیز مانند هر انسان دیگری تحت تأثیر عواطف قرار می‌گیرند و ممکن است عاطفه یکی از دلایل الحاد آنها باشد.

پژوهش‌ها نشان می‌دهند که هر انسانی به راحتی نمی‌تواند تعصبات و اشکال تفکر غیرعقلانی خود را شناسایی کند، اما درک تعصبات و تفکرات غیرعقلانی در دیگران برای او به مراتب آسان‌تر است. به همین دلیل، هر فردی خود را عقلانی و غیرمتعصب می‌بیند و دیگران را که از نظر افکار و رفتار متفاوت هستند، به عنوان افرادی متعصب و غیرعقلانی ارزیابی می‌کند.

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟^۵

برای مثال، در یک مطالعه‌ای که بر نمونه‌هایی از دانشجویان دانشگاه‌ها، شهروندان عادی آمریکایی و مسافران هواپیما انجام شد، پژوهشگران دریافتند که دانشجویان دانشگاه‌ها اعتقاد داشتند که آن‌ها از دیگر دانشجویان تعصب کمتری داشته و عقلانی‌تر هستند. همچنین، شهروندان آمریکایی فکر می‌کردند که آن‌ها از دیگر شهروندان تعصب کمتری داشته و عقلانی‌تر هستند و مسافران هواپیما نیز خود را از دیگر مسافران کم‌تعصب‌تر و عقلانی‌تر می‌دیدند.^۵

بنابراین، اگر یک ملحد ادعا کند که او عقلانی‌تر از مؤمن است، این ادعا به‌طور کامل بی‌معنی است، چرا که او در واقع همان‌طور که هر انسان عادی دیگری رفتار می‌کند، عمل می‌کند.

مطالعات نشان می‌دهند که شخصی که شدیداً معتقد است که او عقلانی و غیرمتعصب است، در واقع بیشترین آسیب‌پذیری را در برابر افتادن به دام تعصبات و دیگر اشکال تفکر غیرعقلانی دارد. این به این دلیل است که چنین

^۵ <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0146167202286008>

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟

فردی به راحتی قادر به شناسایی تعصبات شخصی خود نیست. در نتیجه، او به صورت «ناخودآگاه» به تعصبات خود ادامه می‌دهد و در ارزیابی امور، قضاوت‌های نادرست و غیرعقلانی می‌کند.

این افراد معمولاً از پذیرش نقد از دیگران خودداری می‌کنند و قادر به پذیرش پیشنهادات اصلاحی نیستند. آن‌ها همچنین اقدامات لازم را برای تصحیح رفتارها و تصمیمات خود یا اصلاح روش‌های تفکرشان انجام نمی‌دهند.⁶

جزم‌اندیشی در میان غیرمؤمنان:

در مطالعات روان‌شناسی همواره شدت دینداری و جزم‌اندیشی افراطی را به هم ربط می‌دادند، زیرا مطالعات روان‌شناسی در ابتدا به دینداران محدود می‌شد، چرا که آن‌ها اکثریت جهان را تشکیل می‌دادند. اما تحقیقات اخیر نشان می‌دهند که جزم‌اندیشی در میان همهٔ انسان‌ها وجود دارد، از جمله در میان ملحدان.

⁶ <https://www.cmu.edu/news/stories/archives/2015/june/bias-blind-spot.html>

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟^۱

در مطالعاتی که بر نمونه‌هایی از مسیحیان، ملحدان و ندانم‌گرایان در سه کشور سکولار اسپانیا، فرانسه و بریتانیا انجام شده است، پژوهشگران با استفاده از مقیاس‌های مختلف برای اندازه‌گیری جزم‌اندیشی دریافتند که در یکی از این مقیاس‌ها، مسیحیان در مواجهه با جملاتی همچون «چیزهای بسیاری وجود دارند که هنوز کشف نکرده‌ایم و هیچ‌کس نباید کاملاً به درستی باورهایش یقین داشته باشد»، امتیازات بالاتری ثبت کردند.

در این مطالعه، وقتی از شرکت‌کنندگان درباره میزان موافقتشان با این جمله پرسیده شد، میزان موافقت مسیحیان کمتر از ملحدان و ندانم‌گرایان بود. در حالی که در مقیاس دیگری که میزان پذیرش استدلال‌هایی را که با موضع آن‌ها تعارض دارد می‌سنجید، ملحدان و ندانم‌گرایان در مقایسه با مسیحیان تمایل کمتری نسبت به پذیرش چنین استدلال‌هایی نشان دادند.^۷

در پژوهشی دیگر که در مجلهٔ بریتانیایی روان‌شناسی منتشر شده است نیز پژوهشگران دیگر این نتایج را تأیید کرده‌اند. هر دو گروه ملحدان و دینداران

^۷ <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0191886917303070>

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟

ممکن است با جزم‌اندیشی با دیدگاه‌ها یا باورهایی که با نظراتشان تعارض دارند مواجه شوند و علیه افرادی که با آن‌ها تفاوت دارند، جانب‌داری کنند.^۸

در پژوهش‌هایی که بر ملحدان آمریکایی انجام شده، پژوهشگران به نتایج مشابهی دست یافته‌اند؛^۹ ملحد نیز - دقیقاً مانند مؤمن - ممکن است به‌صورت جزم‌اندیشانه باور داشته باشد که الحاد تنها راه درست و حقیقت مطلق است و تمام ادیان و ایده‌های دیگر اشتباه هستند.

از منظر جانب‌داری، اگر فردی خود را کمتر جزم‌اندیش و روشن‌فکتر از دیگران بداند، در واقع او می‌تواند یکی از جزم‌اندیش‌ترین افراد باشد. در پژوهشی که درجات جزم‌اندیشی را بین انواع مختلف افراد بی‌دین مقایسه کرده بود، پژوهشگران دریافتند که «ملحدان نوین» همچون ریچارد داوکینز و سم هریس، که دین را به‌عنوان شر مطلق تلقی می‌کنند و خواهان از بین بردن آن

^۸ <https://digest.bps.org.uk/2017/01/24/are-these-uncertain-times-drawing-us-into-a-cycle-of-dogma-and-prejudice/>

^۹ <https://www.discovermagazine.com/the-sciences/atheists-can-be-dogmatic>

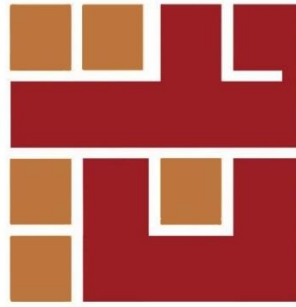
آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟^{۱۰}

هستند، در واقع جزم‌اندیش‌ترین و حتی خودشیفته‌ترین گروه‌های بی‌دین به شمار می‌روند!^{۱۱}

بنابراین، اعمال غیرعقلانی از تمام انسان‌ها سر می‌زند؛ زیرا آن‌ها انسان هستند و نه به این دلیل که کسی وجود خدا را انکار کرده باشد و این انکار او را به موجودی غیرانسانی تبدیل کرده باشد. هیچ دلیلی وجود ندارد که ادعای عقلانیت بیشتر ملحد نسبت به مؤمن را تأیید کند، مگر باورها یا سخنان خود ملحد دربارهٔ خودش.

¹⁰ <https://psycnet.apa.org/record/2015-02900-005>

آیا ملحد عقلانی‌تر از مؤمن است؟

مرکز مطالعات متین

www.MatinStudies.com

t.me/MatinStudies

facebook.com/MatinStudies

Instagram.com/Matinstudies

X.com/Matinstudies